

Stora Hammars nya kyrka

Lunds stift

Fasad mot sydöst.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2020-04-15

jais
arkitekter

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

—

Stora Hammars nya kyrka

Höllvikens församling, Skytts och Vemmenhögs kontrakt, Lunds stift
Stora Hammar socken, Vellinge Höllviken 22:20, Vellinge kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Från sydväst. Flygfoto:Pär-Martin Hedberg. Ett stort äldreboende är byggt väster om kyrkan efter bilden togs.

Stora Hammars nya kyrka ligger i Höllviken nära kusten i sydvästra Skåne. Höllviken ligger mellan slättbygden med Sveriges bästa åkerjord och Falsterbohalvön med sandjord. De goda förutsättningarna för odling gjorde redan under förhistorisk tid området attraktivt. Kring 1000-talet, efter befolkningsökning och förbättringar inom jordbruket, skedde en omfattande bybildning. Under 1100-talet bildades socknar och flera romanska kyrkor byggdes i området, ibland ersatte de en äldre träkyrka. Socknarna var små och kyrkorna ligger tätt, vilket tyder på stor befolkning. Stora Hammars gamla kyrka ligger i kyrkbyn Stora Hammar en bit öster om den nya kyrkan som placerades mer centralt i socknen.

Höllviken har fått sitt namn från havsviken samhället ligger vid. Området var i stort obebyggt förutom Kämpinge by fram till sekelskiftet 1900 och var utmärkt till byarna

Lilla och Stora Hammar, Räng och Kämpinge. På 1870-talet planterades tallskog för att binda flygsanden efter initiativ av prästen Collin i Stora Hammar och Räng. När järnvägen Vellinge-Falsterbo byggdes 1904 började området exploateras med fritidshus. Under andra hälften av 1900-talet flyttades fokus från sommarboende till åretruntbostäder och förtätning. Höllviken har haft en stor inflyttning och är nu kommunens största ort. Bebyggelsen består av villor, flerfamiljshus och verksamheter. Kyrkan var när den byggdes 1902 omgiven av jordbruksmark men ingår nu Höllvikens norra del.

Stora Hammars nya är församlingens huvudkyrka. Kyrkogården omges av nyare bebyggelse med villor, äldreboende, skola och kyrkans hus med expedition och församlingshem.

Kyrkobyggnaden

När befolkningen ökade blev medeltidskyrkan i kyrkbyn i Stora Hammar för liten. Biskop Flensburg uppmanade vid visitationen 1871 församlingen att bygga en ny kyrka. Han uppskattade inte medeltidskyrkorna. En mer central plats mellan Lilla och Stora Hammar valdes för den nya kyrkan. Medeltidskyrkan stängdes men revs inte. Den gamla kyrkan i Stora Hammars kyrkby återöppnades 1928.

Arkitekt Magnus Steendorff ritade den nya kyrkan 1890-95. Den uppfördes 1900-1902. Kyrkan är inspirerad av holländsk renässansstil. Steendorff ritade även konstruktionsritningar på kyrkan och detaljritningar. Interiört lades Viktoriaplattor på golvet och bänkinredningen var ekådrad och öppen i nygotisk stil.

Steendorff (1855-1945) var utbildad på Konstakademin i Köpenhamn. Han var verksam i Malmö och Skövde och en tid anställd vid Överintendentsämbetet. Steendorff ritade även Udenäs kyrka i Skara stift och offentliga byggnader som bank och sjukhus. Han ritade i en eklektisk stil.

Kyrkan har renoverats flera gånger, här följer ett urval ur underhållsplanen.

Nytt värmesystem installerades 1937 och ett källarpannrum byggdes vid korets södra sida.

1976 byggdes bänkarna om för att göras bekvämare och två bänkrader togs bort. Innerväggarna målades med oljefärg. 1980 sattes nya dörrar upp mellan vapenhus och långhus efter ritningar av Lennart Strömbeck. 2002 togs ytterligare två bänkar bort vid långhusets södra sida. Golvet kompletterades med keramiska plattor.

2009 lades skiffertaket om över långhus och kor. Vinden isolerades. Tornspiran reparerades. Ny ramp av granit byggdes vid västra entrén. Reparation av stenarbeten på fasaden och delvis omfogning av teglet. 2011 reparerades torntaket och rötskadade bjälkar byttes. Stenarbeten utfördes på gavelröstet på långhuset och koret samt på

kapitäl på långhuset. Taket på de halvrunda utbyggnaderna vid koret renoverades med nya takstolar och kopparplåt.

2013-2018 genomfördes fortsatt renovering av stenarbeten på fasaden. Komstadkalkstenen utskiftades till Jämtlandssten eftersom Komstadsten inte längre finns tillgänglig. Utbyte av kalksten har omfattat listverk, baser, täckskivor, solbänkar slutstenar och gesimser. Teglet foglagades och visst tegel byttes. Tornets bjälklag renoverades. De rundade utbyggnaderna renoverades med nya takstolar och kopparplåt.

2017 genomfördes en större invändig restaurering, med ombyggnad och ny inredning efter ritningar av Barup & Edström arkitektkontor. Den innebar nedtagning av plastfärg och målning med silikatfärg med ny färgsättning. Denna var en återgång till ursprunglig färgsättning framtagen av Skånes målerikonserverer. Ombyggnad med nytt golv utfördes i kor och långhus. Viktoriaplattorna och trägolvet ersattes med kalksten. Långhusets golv lades i en nivå. Lyftplatta installerades i den nya korttrappan för att göra koret tillgängligt. Trappan till koret gjordes med djupa steg för att göra plats för körer. Golvvärme och kabeldragning lades dold i golvet. Altarringen togs bort liksom balustraden mellan kor och långhus. Samtliga bänkar ersattes med lösa stolar. En ny digital skärm ersatte den tidigare psalmtavlan. Förråd och en lekhörna för barn inrättades bakom träskärmar längst bak i långhuset. Ny inredning tillkom med mobilt altare och knäfall samt bänkar längs ytterväggarna framför nya radiatorer. Två nya ljuskronor tillverkades efter äldre förlaga. Ny armatur tillkom ovan ljuskronorna och dopfunten.

2018 invigdes en ny orgel med den gamla fasaden.

Under 2020 ska en avlastningsbyggnad, kallad Kyrkbacken, uppföras i väster vid entrén efter ritningar av Barup&Edström arkitekter. Byggnaden får rund planform och platt tak och innehåller samlingsrum med pentry, rwc, städ och ramp. Fasaden med glaspartier och grön puts kommer att ha ett utanpåliggande raster och textparti av anodiserad plåt.

Exteriör

Kyrkan består av långhus och ett något smalare rakt avslutat kor i öster. Koret har halvrunda utbyggnader i norr och söder. Tornet i väster är kvadratisk och har kantiga trapptorn på ömse sidor.

Sockeln består av ett nedre parti av granit och ett övre parti av kalksten med profilerad ovankant. Fasaden är byggd av rött tegel i kryssförband med inslag av horisontella band av lågerhuggen kalksten. Fasaden indelas med strävpelare mellan

fönstren. Strävpelarna kröns av karnisformad kalksten och kapital. I fönstrens underkant och vid takfoten löper en profilerad gesims av kalksten. Däremellan finns tre släta band av lågerhuggen kalksten. Gavlarnas murkrön på långhus och kor är avtäckta med natursten som kröns med klot och obelisker av granit.

De höga fönstren i långhuset är rundbågiga och omges i ovankant av rullskift av tegel med inslag av tre stenar av kalksten. Fönstren har svartmålade järnbågar med tvärspröjsar och klart glas i ytterbågen. Det invändiga glaset är färgat och blyspröjsat. Fönsteromfattningarna är i ett språng. Solbänkarna är kraftigt sluttande och belagda med lågerhuggen kalksten. De sammanfaller med gördelgesimsen. Det finns även mindre rundbågiga fönster i koret och i tornet samt små rektangulära fönster och rundfönster.

Huvudingången är i tornets västfasad. Dessutom finns ingångar i norra och södra korutbyggnaderna. Västportalen består av två tegelpelare med kapital, baser, lister och fronton av kalksten. Den rundbågiga porten omges av kalksten med dekorhuggen krönlist och huggen text i stentavla. Pardörren av oljad ek har ramverk och speglar samt överljus, på insidan är dörren ekådrad. Dörrens slagning vändes utåt 2017. En trappa och ramp av granit leder upp till dörren. Korutbyggnadens dörrar är smala enkeldörrar av oljad ek med ramverk och fyllning.

Fasad mot väster.

Fasad mot öster.

Detalj, kalksten på strävpelare.

Långhuset och koret har sadeltak belagt med grå skifferplattor. Små kopparklädda takkupor finns på långhus- och kortak. De halvrunda utbyggnaderna på koret har kupoltak belagt med koppar i skivtäckning. Täckplåtarna är av koppar.

Trapptornen har ett tresidigt valmat tak täckt med skiffer.

Tornet har en hög och smal åttkantig spira och en fyrkantig bas med konvex rundad

form. Mellan spiran och basen finns en lanternin med åtta rundbågiga öppningar. Spiran kröns av ett kors. I den nedre rundade basen finns kopparklädda kupor med luckor. Torntaket är belagt med koppar i skivtäckning.

Interiör

Vapenhuset i tornet är ett kvadratisk rum med lite dagsljus från tre håll. Väggarna är klädda med bröstningspanel med ramverk och innertaket är ett kassettak. Dörrar leder till trapptornen i norr och söder. Tak, panel och dörrar är ådringsmålade i mörkt brunt. Golvet är belagt med svartvita cementplattor, så kallade Victoriaplattor, med en bård i ytterkanterna. Samma golv låg tidigare även i kyrkans mittgång.

Kyrkorummet består av långhus och upphöjt kor. I långhusets västra del finns orgelläktaren. Kyrkan är ljus och överblickbar. Långhuset är välvt med ett flackt tunnvalv indelat med kassetter målat i grått och vitt. Långhuset är indelat i fyra travéer med rundbågiga sköldbågar ovan fönstren. Valven vilar på pilastrar och kolonner med profilerade kapitäl. Fönstren har hög bröstning och innerglaset är blyspröjsat färgat råglas med tvärposter av järn.

Långhuset mot koret i öster.

Kyrkans färgsättning är vit med grå detaljer på pilastrar, kolonner, tak och under gördelgesimsen på väggarna. Den gamla inredningen är ekådringsmålade medan ny inredning är gjord av valnöt och ek.

Kopplade stolar står på ömse sidor om mittgången. Även sidogångar finns. Golvet är sedan 2017 belagt med kvadratiska plattor av grå och röd kalksten från Öland. Längst fram i långhuset finns predikstolen och en flygel på norrsidan. På sydsidan står ett spelbord till orgeln samt ljusbärare. På östväggen hänger en stor digital psalmnummertavla/bildskärm.

I taket hänger mässingskronor och ovanför dem en metallcirkel med spotlights.

Koret är upphöjt med tre steg. Både trappan och koret är belagt med samma kalksten som i långhuset. En dold infälld lyftplatta finns i trappan. Tunnvalvet är utan kassetter i koret. I öster finns tre fönster med glasmålningar med växtmönster med liljor och blad. I ytterkanterna är det färgat glas. Ett genomsiktligt flyttbart altare och ett dopträd står i fokus i koret under glasmålningarna. Ett nytt altare är under planering. Den ursprungliga altaruppsatsen finns numera i nordöstra hörnet. Dopfunten står på norra sidan med ny hängande belysning ovanför. Längs ytterväggarna både i långhus och kor finns bänkar i valnöt med lädersits. Bänkarna döljer de nya radiatorerna.

Från koret nås de halvrunda utbyggnaderna mot norr och söder. De innehåller förråd, textilförvaring, elcentral, sakristia och pentry. Från södra förrådet nås även pannrummet med en stege ner till källaren.

Långhuset mot orgelläktaren i väster.

Orgelläktaren i väster är utkragande och upptar bara mittpartiet av västväggen.

Barriären är tät indelad med ramverk, fyllningar och listverk. Läktaren vilar på kraftiga räfflade konsoler. Den är målad i ekådring med förgyllning. Längst bak i långhuset står skärmväggar och psalmbokshyllor från 2017 av valnöt i ruttmönster som avskärmar förråd, lekhörna och klädförvaring.

Tornets andra våning nås via trapptorn från vapenhuset med en smal gjuten spiraltrappa. Tornrummet på andra våningen får ljus från tre små runda fönster, har brädgolv och putsade tegelväggar. Den äldre klockringningsmaskinen står här. En trätrappa leder till klockvåningen som upptas av klockstolen av furu med två klockor. Ljudöppningar med brädluckor finns i tre väderstreck. Det är öppet mot tornspiran. Vinden nås från en lucka på andra våningen. Valven är täckta med isolering. Taklaget av furu över långhuset är förstärkt med metallstag.

Inredning och inventarier

Altarbordet av ek från Balzar o Beskow AB är inköpt 2001. Det är flyttbart på hjul med täta sidoskivor och toppskiva. Genomsiktligt framifrån.

Kommande altare ska enligt uppgift utföras i valnöt med altarskiva av kalksten med kors i bladguld. Ritat av Bertil Truedsson.

Altaruppsatsen från 1901 är av bonad ek med en oljemålning med motivet ”Kristi begråtande”, med den döde Jesus och sörjande människor. Den är målad av Stockholmskonstnären Julius Kronberg. Tavlan omges av en snidad omfattning av ek med motiv av en mussla, blad- och blomformer. Altaruppsatsen står på ett inklätt flyttbart underrede på hjul som tillkom 2017, då altaruppsatsen flyttades till nordöstra hörnet i koret.

Altaruppsatsen.

Orgeln och läktaren.

Altarringen togs bort 2017 och ersattes av ett mobilt knäfall ritat av Barup & Edström. Stomme av oljad valnöt med knäfall av läder. Knäfallet står framför altaruppsatsen i nordöstra hörnet av koret.

Dopfunten från 1902 är av gjuten cement. Vid cuppa med utåtvinklad kant i ovankant. Skaftet med godronnering står på en profilerad rund fot.

Predikstolen från 1902 är av ekådrat trä med bronserade detaljer. Korgens sidor indelas med ramverk och speglar med listverk i ovan- och nederkant. Kraftiga volutformer på korgens underdel. Ingången till predikstolen är från sakristian. Ingången omges av en portal av ådringsmålat snidat trä med samma musselmotiv som på altaruppsatsen.

Bänkinredningen togs bort 2017 och ersattes av kopplade stolar i ek. Ryggstöd av formpressade ribbor och läderklädd sits. Typ Modus designad av Fredrik Torsteinsen.

Orgeln byggdes 2018 av Tomaz Mocnik med amerikanskt pipverk sammanställt av Anders Johnsson. Pipverket är huvudsakligen av C S Haskell från 1897. Fasaden från 1902 är ritad av kyrkans arkitekt Magnus Steendorff. Fasaden är ådringsmålad med förgyllda detaljer och uppbyggd med två halvrunda pipfält vid sidorna omgivna av kolonner. Den har snidade beslagsvingar och kröns av änglar och växtmotiv. Spelbordet på läktaren är vänt mot kyrkskeppet.

Storklockan är gjuten 1844 av Fred. Seipel och J.G. Liljendahl. Klockan pryds av inskriptioner och växtfriser. *Lillklockan* är gjuten 1851 av G.O. Fredrikson och dekorerad med akantusfriser och inskriptioner.

Kyrkogården

Historia

Kyrkogården anlades i samband med kyrkans uppförande 1902. Söder om kyrkan ordnades gravkvarter medan en park med slingrande gångar anlades norr om kyrkan. Kyrkogården blev snart för liten och utökades 1924 åt väster. Ytterligare en stor utvidgning gjordes 1959 åt öster och ny mur med grindar uppfördes.

1978 anlades en minneslund ritad av arkitekt Johnny Sydvar.

1985 uppfördes en ny mur mot kyrkogårdens södra gräns.

En ”Biblisk trädgård” anlades efter förslag av missionsassistent Susann Persson i mitten av 1990-talet och utökades 2009.

Beskrivning

Kyrkogården omges mestadels av en låg mur av huggna kalkstensblock, avtäckt med kalkstenshällar och med grindar av svart metall mellan murade stolpar. Längst i öster avgränsar däremot en avenbokshäck och i sydöst ett friväxande buskage. Innanför växer bitvis en trädkrans av kastanj mot norr, mot väster en blandad trädkrans av lind, bok och oxel och mot söder en trädrad av körsbär.

De flesta gångar är grusbelagda men huvudgången i väster är lagd med betongplattor. Kyrkogården innehåller många skiftande delar. På norra sidan av kyrkan finns minneslundan, uppbyggd kring en gigantiskt stor blodbok och inramad av en böjd buxbomshäck. Söder om kyrkan ligger de äldsta gravplatserna med högresta stenar av diabas och granit. Gravplatserna är stora med flera stenar inom samma inramning av låg tuja. Inga gravar är äldre än 1902. I sydöstra delen finns askgravplatser. Gravkar med en rektangulär stenram är återanvända. Namnbrickor sätts på stenramen och blommor placeras innanför ramen.

Från väster. Flygfoto:Pär-Martin Hedberg. Ny ekonomibygnad är uppförd efter att bilden togs.

Utvidgning 1924

Väster om kyrkan är jämnstora grusgravar omgärdade av olika låga häckar. Buxbomen som fått en sjukdom har ersatts av benved, berberis och tuja. Stenarna är mestadels låga och horisontella. Längst i väster vid muren är senare ordnat urngravplatser med stenar placerade i gräs.

Utvidgning 1959.

Sydöst om kyrkan finns den bibliska trädgården som är uppbyggd med avenbokshäckar i rund form kring ett äppleträd i mitten. Framför häckarna finns växter som skildras i Bibeln, anknyter till kristen historia eller har helgats till Maria. På gräsmattan utanför den bibliska trädgården ligger en "Frälsarkrans" av gjutna betongkulor i olika färger. På gräset står också en lönn som fungerar som "nappträd"

för avlagda nappar.

I nordöst finns en strikt geometrisk kvadratisk form genomkorsad av gångvägar i korsform med fyra höga cypresser i mitten. Formen betonas av rygghäckar av ölandstok som stenarna står emot och avenbokshäckar omgärdar platsen.

Byggnader på kyrkogården

Längst i öster bortanför den bibliska trädgården finns en ekonomibygnad från 2017 ritad av Barup & Edström arkitektkontor. Huset är vitputsad med plåttak och med orangeri mot väster. Den tidigare ekonomibygnaden på kyrkogården revs.

Kulturhistorisk karaktärisering för Stora Hammars nya kyrkoanläggning

Kyrkan var när den byggdes 1902 omgiven av jordbruksmark. Idag är den integrerad i Höllvikens tätort med nyare bebyggelse kring kyrkan.

Kyrkogården rymmer flera olika karaktärer från olika tidsepoker.

Utbyggnadsetapperna är urskiljbara. Det är dels stora omgärdade grusgravar med högresta stenar söder om kyrkan och dels parkliknande områden. Minneslundan har en imponerande solitär blodbok. Bibliska trädgården tillför en vacker plats med växter med anknytning till Bibeln.

Stora Hammars nya kyrka ersatte en medeltida kyrka på annan plats. Det var främst den stora befolkningsökningen som krävde en större kyrka men också nya ideal om hur en kyrka skulle gestaltas.

Kyrkan är ritad av arkitekt Magnus Steendorff och är den enda kyrkan i Skåne av honom. Stora Hammar är byggd i dansk-holländsk nyrenässansstil och är därmed ovanlig. Inspiration kan han ha hämtat från Heliga trefaldighetskyrkan i Kristianstad och Rosenborgs slott i Köpenhamn.

Fasaden är uppförd i tegel och med många inslag av dekorativt huggen kalksten med stor detaljering och konstnärlighet. Stenen är nyligen förtjänstfullt renoverad och utbytt med hantverksmässiga metoder. Skiffertaket är tidstypiskt och positivt att det bevarats.

Kyrkorummet är ljus och luftigt. Det karaktäriseras av kassettindelad tunnvalv i grått och vitt, dekorativa pilastrar och kolonner, stora fönster, enhetligt kalkstensgolv samt mörk inredning. Kyrkans interiör ändrades kraftigt 2017. Då togs den nygotiska

bänkinredningen bort och ersattes av stolar, nytt kalkstengolv lades, koret omgestaltades och nya inventarier tillkom. Ursprunglig inredning är ekådrad medan ny inredning är i mörk valnöt eller ek. Kyrkan har förlorat en del av sin ursprungliga karaktär, historiska kontinuitet och inredning men vunnit i flexibilitet, användbarhet för ny liturgi och tillgänglighet. Färgsättningen innebär däremot en återgång till den ursprungliga. Vapenhuset med viktoriaplattor visar på hur kyrkans golv tidigare sett ut. Dagens kalkstengolv skapar helhet och lugn men saknar historiskt sammanhang i kyrkan. Koret är numera mer inkluderat och inbjudande i kyrkorummet medan det tidigare var avskilt. Den nya digitala psalmnummertavlan är väl integrerad i form och utseende.

Enligt orgelinventeringen är orgeln kulturhistoriskt värdefullt med amerikanskt äldre pipverk av högsta kvalitet. Orgelfasaden är ritad av kyrkans arkitekt och mycket detaljrik. Orgelfasaden och läktarbarriärens utformning samspelar.

Att tänka på

- Kyrkogården har delvis parkliknande område och en vacker biblisk trädgård som särskiljer den från den typiska sydsånska kyrkogården.
- Kyrkan är den enda kyrkan i Skåne av Magnus Steendorff och är en av mycket få kyrkor i nyrenässansstil i Skåne. Fasaden har välhuggna och detaljrika stendekorationer.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Tillkommen före utgången av 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4 kap. 3§. Ligger inom riksintresse för kustzonen och inom av länsstyrelsen utsett kulturmiljöstråk Per Albin-linjen.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skånska kyrkor, Skånes Hembygdsförbund årsbok 1997

Stora Hammars nya kyrka, underhållsplan, 2004-12-31, rev 2017-11-01, Barup & Edström ark.kontor.

Stora Hammars nya kyrkogård, vård och underhållsplan, Barup & Edström ark.kontor, odaterad

Helgedomar på Söderslätt I, Ernst Frostin, 1960

Lunds stift orgelinventering för Stora Hammars nya kyrka, Anders Johnsson, 2019-01-07

Kulturmiljöprogram Vellinge kommun, Daniel Melchert, 2019-04-24

Mail från administrativ chef Göran Tindberg samt kyrkorådsordförande Lill Kempe.

Övriga uppgifter

Denna rapport om Stora Hammars nya kyrka, Skytts och Vemmenhögs kontrakt har upprättats av:

Kristina Simonsson, (rapportförfattare, inventering och foto där ej annat anges)

Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

Karl Johan Kember (granskning),

Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

J AIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2019-08-21

Färdigställd rapport: 2020-04-15

Stora Hammars nya kyrka - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk-tegel
Fasadmaterial:	tegel Kalksten
Fasadkulör:	röd, grå
Takform:	Sadeltak Huv, lanternin, spira Halvt kupoltak.
Taktäckningsmaterial:	Sten-skiffer Plåt-koppar
Byggnadsdel:	Torn-väster Långhus Kor-öster-smalare-rakt Sakristia-norr